

नेपाली र सादरी भाषामा आदरार्थी प्रयोग : तुलनात्मक अध्ययन

● आदर्श सुन्दास*

सार : यस लेखमा नेपाली र सादरी भाषामा पाइने आदरार्थी प्रयोगहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। दुवै भाषाका आदरार्थी प्रयोगहरूका दृष्टान्तलाई ध्यानमा राखेर तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। मौलिकता र व्याकरण व्यवस्थाका कारण प्रत्येक भाषामा आ-आफ्नै प्रकारका विशेषता हुन्छन्। यहाँ नेपाली र सादरी भाषाका मानक व्याकरण व्यवस्थालाई आधार बनाई यी भाषाका आदरार्थी प्रयोगहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। दुवै भाषाका आदरार्थी प्रयोगहरूमा के कस्ता साम्य र वैषम्य छन् ती देखाइएका छन्।

बीज शब्द – भाषा, आदर, नामपद, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, नेपाली, सादरी।

१. नेपाली भाषाको परिचय

नेपाली भाषालाई जेम्स अलेक्जेन्डर एटनले 'नेपाली' भनेर नामकरण गरे पछि यही नाम नै प्रचलित भएको पाइन्छ। नेपाली भाषालाई खस अपभ्रंशबाट विकसित भएको मानिएको छ। आधुनिक भारतीय आर्य भाषाहरूमध्ये नेपाली भाषा पनि एउटा हो। नेपाली भाषा भारोपेली परिवारको सतम्

* शोधार्थी, नेपाली विभाग, उत्तर बङ्ग विश्वविद्यालय।

वर्गमा पर्छ। यस भाषालाई आर्यभाषाभित्रकै खस पहाडी भाषावर्गबाट विकसित भएको मानिन्छ।^१ उत्तरी प्राकृतको ब्राचड अनि खस उपवर्गमध्ये खस प्राकृतबाट विकसित यस भाषाका भगिनी भाषाहरू हुन् – पन्जाबी, सिन्धी, लहँदा, पैशाची, पश्चिमेली पहाडी भाषाहरू, गढवाली, कुमाउनी आदि।^२ सन् १९९२मा भारतीय संविधानको आठौँ अनुसूचीमा अन्तर्भुक्त भएको यस भाषाका वक्ताहरू नेपाल, भारतलगायत भुटान, बर्मा आदि देशहरूमा पनि पाइन्छन्। नेपाली भाषालाई खस, पर्वते, गोर्खाली आदि नामले पनि चिनिन्छ।

२. सादरी भाषाको परिचय

भारतका विभिन्न क्षेत्रमा बसेका आदिवासीहरूले बोल्ने प्रमुख वा जनसम्पर्कको भाषा सादरी हो। यस भाषालाई नागपुरी, गवारी, सदानी पनि भनिन्छ तथा यो भाषा बोल्नेहरूलाई सदान वा 'सादरी' भनिन्छ। सादरी भाषाको प्रयोग भारतको बिहार, झारखण्ड, उडिसा, असम, अन्दमान अनि निकोबर र पश्चिम बङ्गाल आदि राज्यमा गरिन्छ। सादरी पनि नेपालीजस्तै भारोपेली परिवारको भारत-इरानेली उपशाखाबाट विकसित नव्यभारतीय आर्य भाषा हो। पूर्वी बिहारमा बोलिने विभिन्न भाषाबाट समिश्रित एवम् विकसित वीरू क्षेत्रको झिमडेगा जिल्लाका झारखण्डवासीहरूले यस भाषालाई प्रथम भाषाका रूपमा प्रयोग गरेको देखिन्छ। चिरो (उत्तर-प्रदेशको अनुसूचित जाति) जातिले पनि सादरी भाषालाई मातृभाषाका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ।

यस भाषाको मानस्तरीकरण हुन बाँकी नै रहे तापनि सिलाडबाट प्रकाशित घरिया गुथ, राँचीबाट प्रकाशित जोहार सहिया तथा जलपाइगडीको डुवर्सबाट प्रकाशित हुने डुवर्स एक्सप्रेसजस्ता पत्रिकाहरूले सादरी भाषाको प्रयोग र विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको पाइन्छ। यस भाषाले हिन्दी, बङ्गला, नेपाली, मराठीजस्ता भाषाबाट प्रभावित भई आफ्नो स्वरूप निर्माण गरिरहेको मान्न सकिन्छ।

३. आदरको परिचय

कुनै व्यक्तिलाई गरिने सम्मान वा सत्कारको भाव आदर हो।^३ नेपाली अनि सादरीजस्ता भाषामा व्यक्तिलाई जनाइने सम्मानका कारण क्रियापदको रूप पनि फेरिने हुनाले आदर एउटा व्याकरणिक अथवा

१. घनश्याम नेपाल अनि कविता लामा, सन् २००६, उच्च माध्यमिक नेपाली व्याकरण र रचना, सिलगढी, एकता बुक हाउस, पृ १३
२. घनश्याम नेपाल, सन् २००९, नेपाली साहित्यको परिचयात्मक इतिहास, सिलगढी एकता बुक हाउस, दोस्रो संस्करण, पृ ९७
३. कृष्णप्रसाद पराजुली, वि सं २०६९, नेपाली वृहत् शब्दकोश, काठमाडौँ, नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान, सातौँ संस्करण, पृ १०१

रूपायक तत्त्व हो।

आदर र अर्थी शब्दका योगद्वारा 'आदरार्थी' शब्द बनेको देखिन्छ। हामी जससँग वा जसबारे कुरा गर्छौं त्यसप्रति आदर, सम्मान वा विनय व्यक्त गर्ने शब्दलाई आदरार्थी शब्द भनिन्छ। नेपालीमा जस्तै सादरी भाषामा पनि आदरका तीनवटा तहहरू पाइन्छन्। ती हुन् -

- क) सामान्य आदर;
- ख) मध्यम आदर; र
- ग) उच्च आदर।

३.१. सामान्य आदर

सम्मान गर्नु पर्ने व्यक्तिका निम्ति सामान्य आदरको प्रयोग हुँदा तर उमेरले सानो तथा समवयस्क र स्वजनका निम्ति सामान्य आदरको प्रयोग गरिन्छ।^४ नेपालीमा द्वितीय पुरुष सर्वनाम तँ अनि तृतीय पुरुष सर्वनाम यो, त्यो, ऊ प्रयोग गरिने स्थानमा सामान्य आदर चलाइएको पाइन्छ। नेपालीमा र सादरीमा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषमा एक वचन नामपदका लागि सामान्य आदरको प्रयोग गरिन्छ। सादरीमा पनि त्यसरी नै द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष सर्वनाममा तोय [toɪ] अनि तृतीय पुरुष सर्वनाममा ई [i], ऊ [u], से [se] आदि सामान्य आदर रूपमा प्रयोग गरिन्छ। सामान्य आदरका केही उदाहरण -

नेपालीमा सामान्य आदर		सादरीमा सामान्य आदर	
नामपद	क्रियापद	नामपद	क्रियापद
तँ	जा	तोयँ	जा [Zɑ]
त्यो	आउँछ	ऊ	आवी [avi]

३.२. मध्यम आदर

मध्यम आदरले निम्न स्तर र उच्च स्तरमाझ सम्मानको मध्यम स्तरलाई जनाउँछ। साधारणतः सानालाई मायालु सम्बोधन गर्दा मित्रवत् व्यवहार आदिमा यस आदरको प्रयोग गरिन्छ। द्वितीय पुरुष सर्वनाम तिमी अनि तृतीय पुरुष सर्वनाम यी, ती, उनी, तिमी आदि प्रकट हुने मध्यम आदरले सोही किसिमका नामपदसित क्रियापदका सम्बन्धलाई जनाउँछ। नेपालीमा जस्तै सादरीमा पनि द्वितीय पुरुष

४. घनश्याम नेपाल र पुष्कर पराजुली, सन् २००९, माध्यमिक नेपाली व्याकरण र रचना, सिलगढी, एकता बुक हाउस प्रा लि दोस्रो संस्करण, पृ ७७

सर्वनाम तोहोरे अनि तृतीय पुरुष सर्वनाम ईहर, उहर आदिको प्रयोग गरिन्छ। मध्यम आदरका केही उदाहरण -

नेपालीमा मध्यम आदर		सादरीमा मध्यम आदर	
नेपालीमा सर्वनाम	नेपालीमा क्रियापद	सादरीमा सर्वनाम	सादरीमा क्रियापद
तिमी	जाऊ	तोहोरे [tohore]	जावा [Zava]
उनी	आए	उहर [uhΛr]	आलँय/आइहँय [alΛ]/[alΛΛ]
तिनी	आए	उहर [uhΛr]	आबँय [abΛ]

३.३. उच्च आदर

धेरै सम्मान गर्नुपर्ने व्यक्ति, आफूभन्दा ठुला, अपरिचित मान्य व्यक्ति आदिलाई सम्मान जनाउन प्रयोग गरिने क्रियाको रूप नै उच्च आदर हो।^५ द्वितीय पुरुष सर्वनाम तपाईँ अनि तृतीय पुरुष सर्वनाम यहाँ, उहाँ आदिसित उच्च आदरको प्रयोग हुन्छ अनि सोही किसिमका नामपदसित क्रियापदका सम्बन्धले यो आदर प्रकट हुन्छ। सादरीमा पनि नेपालीमा जस्तै द्वितीय पुरुष सर्वनाम राउर [aur] अनि तृतीय पुरुष सर्वनाम सेहर [sehΛr] आदिसित उच्च आदरको प्रयोग हुन्छ।

नेपालीमा उच्च आदर		सादरीमा उच्च आदर	
नेपालीमा सर्वनाम	नेपालीमा क्रियापद	सादरीमा सर्वनाम	सादरीमा क्रियापद
तपाईँ	आउनुहोस्	रउरे [rΛure]	आहू [αhu]
उहाँ	आउनुभयो	सेहर [sehΛr]	आलँय/आइहँय [alΛ]/[aihΛ]
उहाँ	आउनुहुन्छ	सेहर [sehΛr]	आबँय [abΛ]

४. आदरका आधारमा नेपाली र सादरी शब्दवर्गहरूको रूपायन

नेपाली भाषामा आदरका आधारमा नामपद, क्रियापद, सर्वनाम र विशेषणको रूपायन हुन्छ। सादरी भाषामा पनि क्रियापद अनि सर्वनामको मात्र रूपायन आदरका आधारमा हुन्छ। नेपाली भाषामा कारकको प्रथम विभक्ति 'ले' प्रयोग हुन्छ भने सादरी भाषामा नेपाली भाषामा जस्तै प्रथम विभक्तिको प्रयोग देखिँदैन। नेपाली भाषामा विभक्तिहरू एउटै डिकोभित्र लेखिन्छ तर हिन्दी भाषामा जस्तै सादरी भाषामा पनि विभक्ति अलग डिकोभित्र लेखिएको पाइन्छ।

५. घनश्याम नेपाल र पुष्कर पराजुली, माध्यमिक नेपाली व्याकरण र रचना, पूर्ववत्, पृ ७८

४.१ आदरका आधारमा नेपाली अनि सादरी नामको रूपायन

सामान्य आदर, मध्यम आदर र उच्च आदरअनुसार नेपालीमा नामको रूपायन गर्दा सामान्य आदरमा ओकारान्त हुन्छ भने मध्यम आदर र उच्च आदरमा आकारान्त हुन्छ। सादरी भाषामा भने नामको रूप सामान्य आदरमा जस्तो छ त्यस्तै मध्यम आदर र उच्च आदरमा रहन्छ। जस्तै -

नेपालीमा	नेपालीमा	सादरीमा	सादरीमा
सामान्य आदर	मध्यम/उच्च आदर	सामान्य आदर	मध्यम/उच्च आदर
छोरो	छोरा	छौवा [cʰʌuvɑ]	छौवा [cʰʌuvɑ]
केटो	केटा	छोडा [cʰodɑ]	छोडा [cʰodɑ]

४.२. आदरका आधारमा क्रियापदको रूपायन

नेपाली भाषामा सामान्य, मध्यम र उच्च आदरमा क्रियापदका रूप भिन्न भिन्नै हुन्छन्। सादरी भाषामा पनि नेपालीमा जस्तै सामान्य, मध्यम र उच्च आदरमा क्रियापदका रूप भिन्न भिन्नै देखिन्छन्। जस्तै -

नेपाली सामान्य आदर		सादरी सामान्य आदर	
सर्वनाम	क्रियापद	सर्वनाम	क्रियापद
तँ	बस्छस्	तोयँ [toɪ]	बइठबे [bʌitʰʌbe]
ऊ	बस्छ	से [se]	बइठी [bʌitʰi]

नेपाली मध्यम आदर		सादरी मध्यम आदर	
सर्वनाम	क्रियापद	सर्वनाम	क्रियापद
तिमी	बस्छौ	तोहरे [toɦʌre]	बइठबा [bʌitʰʌbɑ]
उनी	बस्छिन्	सेहर [sehʌɦ]	बइठबा [bʌitʰʌbɑ]

नेपाली उच्च आदर		सादरी उच्च आदर	
सर्वनाम	क्रियापद	सर्वनाम	क्रियापद
तपाईँ	बस्नुहुन्छ	रउरे [rauʌre]	बइठबँय [bʌitʰʌbɑ]
उहाँ	बस्नुहुन्छ	सेहर [sehʌɦ]	बइठबँय [bʌitʰʌbɑ]

नेपाली भाषामा मध्यम आदर 'उनी' र उच्च आदर 'उहाँ'को प्रयोग गरिन्छ। सादरी भाषामा मध्यम र उच्च आदरका निम्ति 'सेहर' नै प्रयोग गरिन्छ तर मध्यम र उच्च आदरका क्रियापदहरू अलग अलग हुन्छन्।

४.३. आदरका आधारमा सर्वनामको रूपायन

नेपालीमा जस्तै सादरी भाषामा पनि द्वितीय र तृतीय पुरुषका सर्वनामका रूप आदरअनुसार परिवर्तन हुन्छन्। सर्वनामका रूपायनलाई निम्न रूपमा राख्न सकिन्छ -

नेपाली अनि सादरीमा सामान्य आदर

नेपाली सर्वनाम	सादरी सर्वनाम
तँ	तोयँ [toɪ]
ऊ	से [se]
यो	ई [i]
त्यो	ऊ [u]

नेपाली अनि सादरीमा मध्यम आदर

नेपाली सर्वनाम	सादरी सर्वनाम
तिमी	तोहोर [toɦʌr]
उनी	सेहर [sehʌr]
यिनी	ईहर [ihʌr]
तिनी	उहर [uhʌr]

नेपाली अनि सादरीमा उच्च आदर

नेपाली सर्वनाम	सादरी सर्वनाम
तपाईँ	राउरे [rʌure]
उहाँ	सेहर [sehʌr]
यहाँ	ईहर [ihʌr]

४.४. आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन

नेपालीमा आदरका आधारमा विशेषणको रूपायन हुन्छ तर सादरीमा यस प्रकारको रूपायन पाइँदैन।

उदाहरण -

नेपालीमा सामान्य आदरार्थी विशेषण	नेपालीमा मध्यम/उच्च आदरार्थी विशेषण	सादरीमा सामान्य आदरार्थी विशेषण	सादरीमा मध्यम/उच्च आदरार्थी विशेषण
जेठो	जेठा	बडका [b ^h rka]	बडका [b ^h rka]
कालो	काला	करिया [k ^h rija]	करिया [k ^h rija]
राम्रो	राम्रा	अच्छा [a ^h ca]	अच्छा [a ^h ca]
ठुलो	ठुला	बडका [b ^h rka]	बडका [b ^h rka]

५. निष्कर्ष

नेपाली र सादरी भाषा आधुनिक आर्य भाषाका रूपमा विकसित भाषा हुन्। यी दुवै भाषाले स्वतन्त्र रूपले आ-आफ्ना विशेषता बोकेका छन्। नेपाली र सादरी भाषा एउटै भाषा परिवारका भाषाहरू हुनाले यिनमा असामनताभन्दा समानता धेरै देखिन्छन्। यी भाषाहरूमा आदरार्थी प्रयोगको तुलना गर्दा पनि उक्त कुराको पुष्टि हुन्छ। नेपाली भाषामा आदरका आधारमा नामपद, क्रियापद, सर्वनाम र विशेषणको रूपायन गरिन्छ। सादरी भाषामा भने आदरका आधारमा क्रियापद अनि सर्वनामको मात्र रूपायन हुन्छ।

अभिज्ञानमा

- नेपालीमा लेखिएका प्राज्ञिक शोध, समीक्षा एवम् चिन्तनमूलक मौलिक लेखहरू प्रकाशित गरिन्छ।
- सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञको परामर्श लिएर मात्र लेखको प्रकाशनीयताबारे निर्णय लिइन्छ।
- प्रकाशनका लागि लेख पठाउँदा एमएलए ह्यान्डबुक फर राइटर्स अफ रिसर्च पेपर्समा निर्धारित संयोजन-विधि तथा लेखन-शैलीअनुसार लेखी त्यसलाई देवनागरी लिपिको प्रयोजनअनुकूल पार्न प्रोफेसर चूडामणि बन्धुको अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन (२००८) अनुसार संयोजन गरेर लेखिएको हुनुपर्छ।
- सन्दर्भ-स्रोत तथा सामग्री आदिबारे विवरण दिँदा सन्दर्भात्मक पाद-टिप्पणीका रूपमा सम्बन्धित पृष्ठका फेदमा नाम-थर-कृति क्रममा दिइएको हुनुपर्छ। पाठभित्र निक्षेपमूलक पाठांश वा वाक्यहरू राखिनु हुँदैन।
- केही संशोधन र थपथाप गर्दा प्रकाशनयोग्य हुने ठहर गरिएको लेख आवश्यक थपथाप र संशोधन गरी पुनः पठाउन लेखकलाई अनुरोध गरिनेछ।
- लेख पठाउँदा एउटा छोटो अनुच्छेदभित्र त्यसको सार लेखी एक वा दुई वाक्यमा लेखकको आफ्नो परिचयसमेत समेटेर पठाउनुपर्छ।
- शोध-पत्रका निम्ति निर्दिष्ट ढाँचामा कम्प्युटरीकरण गरिएको लेखको एउटा मुद्रित प्रतिसँगै त्यसको पिडिएफ प्रारूप अथवा मङ्गल फोन्टमा तयार गरिएको माइक्रोसफ्ट वर्ड फाइलको एउटा सिडी पनि सम्पादक, अभिज्ञान, नेपाली विभाग, उत्तरबङ्ग विश्वविद्यालय, सिलगढी-७३४०१३ कहाँ पठाउनुपर्नेछ।
- एकरूपताका निम्ति लेखमा प्रयुक्त भाषा-शैली, वस्तु-संयोजन आदिको आद्योपान्त सम्पादन र संशोधन सम्पादकद्वारा गरिनेछ।
- लेखमा कुनै प्रकारले कपिराइटको उल्लङ्घन भएमा त्यसको सम्पूर्ण जिम्मेवारी लेखकको हुनेछ। पत्रिकाका सम्पादक, प्रकाशक, मुद्रक कोही पनि त्यसका निम्ति जिम्मेवार हुने छैनन्।